

Kandijski rat (1645. - 1669.)

Kočevar, Fran

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:245255>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-10**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Dvopredmetni sveučilišni preddiplomski studij Povijesti i Sociologije

Fran Kočevar

Kandijski rat (1645. – 1669.)

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2022.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Dvopredmetni sveučilišni preddiplomski studij Povijesti i Sociologije

Fran Kočevar

Kandijski rat (1645. – 1669.)

Završni rad

Humanističke znanosti, Povijest, Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem sa punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema nikakvih prepisanih dijelova tuđih radova a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijek i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 22. kolovoza 2022.

Fran Stokčan, 0122232381

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Odnos Mletačke Republike i Osmanskog Carstva prije Kandijskog rata.....	6
2.1. Kandijski rat na Sredozemlju.....	8
2.2. Tijek rata na Kreti.....	8
2.3. Pomorske bitke.....	10
3. Kandijski rat u Dalmaciji.....	11
4. Kraj rata na Kreti i primirje.....	14
5. Zaključak.....	16

Tablica slika

[Slika 1 Prikaz mletačke karte Krete](#)

[Slika 2 Pomorske borbe u Egejskom moru](#)

Sažetak

Osmanskim osvajanjem Balkana dolazi do sukoba između dviju sila: Mletačke Republike i Osmanskog Carstva. Mletačka Republika je bila trgovačka sila koja je željela zadržati svoje posjede na Jadranskom i Egejskom moru kako bi se mogla nadzirati trgovina, a Osmansko Carstvo je vojna sila čije se gospodarstvo zasnivalo na vojnim pohodima i neprestanom osvajanju teritorija. Tako će Osmansko Carstvo do 17. stoljeća u sukobima s Mlečanima osvojiti Kruju, Krf, dalmatinsko zaleđe i Cipar. Tako je Kreta bila jedini otok koji je Mlečanima preostao, a Osmanlije su se pozivali na činjenicu da su malteški gusari napali osmansku flotu. Tako izbija Kandijski rat koji traje od 1645. do 1669. godine. Sukob se proširio i na Dalmaciju koja je bila podijeljena između te dvije države. Osmanlije relativno brzo osvajaju Kretu osim Kandije koju Osmanlije opsjedaju od 1648. te će se Kandija ili Iraklion predati Osmanlijama tek na samom kraju rata.

Ključne riječi: Osmansko Carstvo, Mletačka Republika, Kreta, Kandija, Iraklion, Dalmacija

1. Uvod

Ovaj završni rad se bavi temom Kandijskog rata. Ovim radom se pokušava razjasniti uzroke i posljedice tog rata te kako je utjecao na države koje su u tom ratu sudjelovale. S obzirom da se ovaj rad bavi vojnim sukobom Venecije i Osmanskog Carstva u čijem središtu je bila Kreta, u prvome dijelu rada će se spominjati odnos između te dvije države prije Kandijskog rata kako bi se pokušalo objasniti zašto je uopće došlo do tog sukoba. U središnjem dijelu rada će se objasniti uzrok Kandijskog rata i sam početak. Zatim će se opisati daljnji tijek rata, pomorske bitke i sukobe u Dalmaciji s obzirom da je i Dalmacija bila zahvaćena tim ratom. Na samome kraju rada će se opisati primirje između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva te koje su bile posljedice rata za obje države s obzirom da su nakon toga rata ušle u fazu svoga opadanja.

2. Odnos Mletačke Republike i Osmanskog Carstva prije Kandijskog rata

Sukobi između Mlečana i Osmanlija vuku svoje korijene još iz 15. stoljeća kada je Osmansko Carstvo pod vodstvom sultana Mehmeda II. Osvajača uspjelo osvojiti Konstantinopol, glavni grad Bizantskog Carstva i tada jedan od najutvrđenijih i najvećih gradova tadašnjeg svijeta. Padom Konstantinopola 1453. godine, Osmansko Carstvo je pokazalo da je jedna od najjačih kopnenih sila toga doba. Mlečani su, s druge strane bili jedna od najbogatijih trgovačkih država koja se oslanjala na jaku mornaricu te je Bizantu još u Četvrtom križarskom ratu preotela otoke kao što su: Krf, Kreta, Cipar i drugi otoci u Egejskom moru. Gotovo odmah nakon pada Konstantinopola, Osmanlije su se sukobljavali sa Mlečanima na moru i otocima Egejskog mora. Padom Bosne 1463. godine njihov se sukob rasplamsao i u priobalnom djelu Dalmacije, koja je bila pod mletačkom upravom.¹ Još 1409. godine kada je hrvatsko – ugarski kralj Ladislav Napuljski prodao Dalmaciju Mlečanima i dolaskom Osmanlija u dalmatinsko zaleđe, događa se hrvatsko – ugarski, mletački i osmanski trijalizam u Dalmaciji.² To znači da je Dalmacija bila podijeljena između tri države, a to su Mletačka Republika koja je imala primorsku Dalmaciju, Ugarska koja je imala središnju Dalmaciju i Osmansko Carstvo koje je imalo istočnu Dalmaciju. Nakon pada Bosne Osmanlije su se sukobili s Mlečanima u ratu koji je trajao od 1463. do 1479. godine. Osmanlije su u tom ratu osvojili Negropont na prostoru Grčke, otočje Sporade, otok Lemno, Skaar i Kruju u Albaniji.³ Tako su natjerali Mlečane da plaćaju danak kako bi ostvarili pravo trgovati na tom području.⁴ Dolaskom Selima I na vlast., Osmanlije osvajaju Siriju, Palestinu, Meku, Medinu i Egipat kojima su vladali Mameluci. Tako je Levant pao pod Osmanlije i položaj Venecije je bio otežan jer je Venecija trgovala na području Levanta.⁵

Tako su Osmansko Carstvo i Mletačka Republika vodili ratove, ali su dogovarali i primirja. Dogovarali su primirja kada bi njihovi interesi došli u pitanje s obzirom da je i jedna i druga strana ulazili u sukob s državama u svojoj okolini. Za Mlečane su opasnost predstavljale

¹ Farkaš, Tomislav. Oružani sukobi Mletačke Republike i Osmanskog Carstva kroz 16. i 17. stoljeće, URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/233070> str. 61.

² Kusin, Vesna. Dalmatinska zagora: nepoznata zemlja. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2007. str. 189.

³ Venecija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 6. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64239>>.

⁴ Gofmann, Daniel. The Ottoman Empire and early modern Europe. Cambridge: Cambridge university press, 2004. str. 138.

⁵ Blicchen, Jochen; Krezkamp, Hilde; Schliffner, Georg. Povijest svijeta II. dio. Split: Marjan tisak, 2005. str. 467.

države Apeninskog poluotoka koje su bile pod utjecajem Francuza, Španjolaca i Svetog Rimskog Carstva. Osmanlije su, pak vodili sukobe sa svim državama s kojima su graničili.⁶

U doba Sulejmana Veličanstvenog koji je vladao od 1520. do 1566., Osmansko Carstvo je bilo na vrhuncu moći. Tada su Osmanlije napadali mletački otok Krf, ali zbog jake utvrde ga nisu mogli osvojiti.⁷ Sulejman je ipak nevjerovatno velikom brzinom uspio osvojiti ogromna područja. Sulejman osvaja Rodos 1523. godine. Mletačke Ciklade su pali 1538., Tripoli i Tunis su osvojeni 1551. godine. Tako su Osmanlije dominirali na Sredozemnom moru i s tri strane okružili jedina preostala mletačka uporišta Kretu i Cipar. Najznačajniji zapovjednik osmanske flote u doba Sulejmana Veličanstvenog bio je Hajrudin Barbarosa koji je također bio i gusar. Nije imao puno učinka protiv mletačke flote.⁸ Nakon Sulejmanove smrti 1566. godine, došlo je do izbijanja rata pod nazivom Ciparski rat koji je trajao od 1570. do 1573. Povod za Ciparski rat je bio taj što su Osmanlije htjeli preoteti Cipar od Venecije diplomatskim putem kako bi zaštitili islamske hodočasnike koji su često bili napadani od španjolskih gusara na tom prostoru. Kad su vidjeli da neće moći preuzeti Cipar mirnim putem, odlučili su se na vojni pohod. U pomoć Veneciji priskaču papa Pio V. i kralj Filip II. Španjolski. Osmanlije se iskrcavaju na Cipar te u jako kratkom vremenu pada najveći ciparski grad Nikozija. Ubrzo padaju ostali gradovi, a posljednja mletačka utvrda na Cipru, Famagusta je bila osvojena. Razlozi takvog uspjeha Osmanlija u tom ratu su bili ti da je kršćansku vojsku pogodila kuga te međusobni sukobi između vođa kršćanskih vojski. Papa Pio V. 1571. godine formira Svetu ligu sa Španjolskom, Republikom Genovom, Vojvodstvom Savojom i Malteškim vitezovima te su ubrzo u velikoj pomorskoj bitki kod Lepanta 1571. porazili Osmanlije. Ubrzo nakon te pobjede se liga raspada, a situaciju su dodatno otežali stalni osmanski upadi u mletačku Dalmaciju. Tako su Mlečani sporazumom iz 1573. bili prisiljeni cijeli Cipar predati Osmanlijama.⁹

⁶ Gofmann, Daniel. *The Ottoman Empire and early modern Europe*. Cambridge: Cambridge university press, 2004. str. 138.

⁷ Farkaš, Tomislav. *Oružani sukobi Mletačke Republike i Osmanskog Carstva kroz 16. i 17. stoljeće*, URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/233070> str. 61.

⁸ Bliechen, Jochen; Krezkamp, Hilde; Schliffner, Georg. *Povijest svijeta II. dio*. Split: Marjan tisak, 2005. str. 467

⁹ Farkaš, Tomislav. *Oružani sukobi Mletačke Republike i Osmanskog Carstva kroz 16. i 17. stoljeće*, URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/233070> str. 63. – 63.

2.1. Kandijski rat na Sredozemlju

Nakon gubitka Cipra u Ciparskom ratu Kreta postaje najznačajniji mletački otok na Sredozemnom moru. Kreta je bila važno geostrateško područje zbog mletačke trgovine na Sredozemlju. Otok je također imao prirodna bogatstva i plodne poljoprivredne površine. Bila je veoma slabo utvrđena i činila se kao dobar plijen za Osmanlije. Povod za rat iz osmanske perspektive je bio sličan kao povod za Ciparski rat. Razlog je bio taj što su malteški gusari napali malu osmansku flotu kod otoka Karpatosa. U toj osmanskoj floti se nalazio i eunuh Sumbul Agha. Eunuh je u tom napadu ubijen, a neki osmanski čamci i blago su zarobljeni. Malteški gusari su na nekoliko dana pristali u luku Iraklion na Kreti. Pristajanje na Kreti gusari su platili tako što su kretskom guverneru ostavili dio osmanskog blaga i jednog Sumbul Aghinog konja. Gusari su se uputili na zapad i potopili zarobljene osmanske čamce.¹⁰ Osmanska je Porta optužila Veneciju da namjerno provocira rat što je Venecija porekla. Ratoborniji članovi vodstva Osmanskog Carstva su zaključili kako je taj incident odlična prilika za započeti rat i po mogućnosti zaposjesti taj važni otok. Pregovori između Venecije i Osmanskog Carstva su trajali godinu dana. Na kraju je odlučeno da se krene u pohod. Carstvo je mobiliziralo oko 50 000 vojnika i 416 brodova pod vodstvom Jusuf - paše. Vojska je išla iz Dardanelia, prošla je pored Navarna na Peloponezu do Krete.¹¹ Iskrcavaju se i vrše opsadu Iraklona, tadašnje Kandije. Zatim opsjedaju i zauzimaju grad Haniju koja je poznata danas kao luka Khania.¹²

2.2. Tijek rata na Kreti

Još 1644. godine, odnosno godinu dana prije rata, Mlečani su počeli slati na Kretu pojačanja. Tako su poslali 2500 vojnika, ali su imali dva problema. Prvi problem je bio taj da su imali na Kreti stare utvrde koje se nisu mogle nositi s modernijom ratnom tehnologijom. Drugi je problem bio što stanovnici Krete nisu bili zadovoljni s Mlečanima te stanovnici Krete u obalnim gradovima nisu gledali osmanske vojnike kao okupatore i tako im olakšali napredovanje u ratu. Osmanlije ipak iznenada napadaju Mlečane tako što su prvo napali utvrđeni otok St. Toderu. Osmanlije ubrzo osvajaju kretski grad Chania. Kršćani šalju galije

¹⁰ Finkel, Caroline. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York: A Member of the Perseus Books Group, 2007. str. 187.

¹¹ New World Encyclopedia. Cretan war. URL: [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

¹² Kandijski rat. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 14. 6. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30186>>.

iz Papinske Države, Toskane, Španjolske i Malte, ali ne uspijevaju ostvariti uspjeh. Razlog je bio taj što su kršćanski saveznici bili iznimno heterogeni te tako nisu mogli izvesti kvalitetan protunapad kako bi oslobodili okupirane dijelove otoka.¹³

Vođa invazije na Kretu, Jusuf paša napušta svoje postrojbe u studenome, i odlazi u Istanbul kako bi se suočio sa brojnim kritikama opsjedanja Kandije koje je izjavio veliki vezir.¹⁴ Sultan Ibrahim je to smatrao izdajom te ga daje pogubiti. Osmanlije nastavljaju mobilizaciju vojnika dok je Venecija imala problema s novačenjem i financiranjem rata te je tražila saveznike da joj pomognu, ali bezuspješno.¹⁵ To su Osmanlije iskoristavali još u samim počecima svojega uspona iskorištavajući međusobne sukobe europskih država kako bi mogli vršiti ekspanziju na Balkan.¹⁶ Zahvaljujući svojoj dobro organiziranoj logistici Osmanlije bez problema napreduju iduće godine. Mletački admiral Giovanni Capello je pokušao razbiti pomorsku blokadu grada Retimno, ali bezuspješno. Tako grad pada 20. listopada 1646., a gradska se utvrda opirala sve do 13. studenog 1646. Osmanski vojni zapovjednik Hussein paša je iskrcao na istočnoj obali Krete kako bi osvojio utvrdu Siteiju. Osmanlije tako započinju opsadu Kandije, strateški najvažnijeg mletačkog grada na Kreti.¹⁷ Opsada je započela u listopadu 1647. godine i trajala je do 1669. godine.¹⁸ Opsada je znana kao druga najduža opsada u povijesti. Razlozi takvog neuspjeha u daljnjim fazama rata su bili: unutarnja nestabilnost Osmanskog Carstva s obzirom da je obuhvaćalo ogromna područja koje je trebalo kontrolirati te slaba opskrba vojnika na Kreti koji su opsjedali grad. Vlast je morala slati zalihe ne samo na Kretu već i prema Dalmaciji gdje su istovremeno ratovali.¹⁹

¹³ New World Encyclopedia. Cretan war. URL:
[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

¹⁴ Finkel, Caroline. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York: A Member of the Perseus Books Group, 2007. str. 188.

¹⁵ New World Encyclopedia. Cretan war. URL:
[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

¹⁶ Blicchen, Jochen; Krezkamp, Hilde; Schliffner, Georg. *Povijest svijeta II. dio*. Split: Marjan tisak, 2005. str. 467.

¹⁷ New World Encyclopedia. Cretan war. URL:
[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

¹⁸ Finkel, Caroline. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York: A Member of the Perseus Books Group, 2007. str. 188.

¹⁹ New World Encyclopedia. Cretan war. URL:
[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

Slika 1 Prikaz mletačke karte Krete

2.3. Pomorske bitke

S obzirom da su Osmanlije imali jaku kopnenu vojsku te su se sa Mlečanima sukobljavali na Kreti, Mlečani su odlučili Osmanlije napasti mornaricom. I dalje su Mlečani imali slabiju mornaricu nego Osmanlije i nisu mogli izravno napasti osmanske brodove; stoga su odlučili pomorskim putem Osmanlijama srezati opskrbu zalihama. Tako su 1646. odlučili blokirati Osmanlijama put prema Kreti tako što bi blokirali Dardaneli s obzirom da su živežne namirnice i naoružanja za opsadu išli preko Galipolja. Mletačka 23 broda pod vodstvom Tommasa Morosinija su potukla osmansku flotu kako bi osvojila otok Tenedos koji se nalazi na ulazu u Dardaneli. Flota od 80 brodova pod vodstvom Kara Muse je pokušala razbiti mletačku blokadu otoka, ali bezuspješno.²⁰ Osmansko Carstvo je svoju bazu za ratnu mornaricu premjestilo u luku Çeşme koja se nalazi u Maloj Aziji. Tako je osmanska flota djelomično nastavila opskrbljivati opsadu Kandije. U travnju 1649. godine Osmansko Carstvo je napravilo veliku ratnu flotu i razbilo mletačku blokadu opsade.²¹ U siječnju se mletačka ratna mornarica izravno sukobila s 47 osmanskih galijs. Iako je bila poražena, mletačka je flota uništila velik broj neprijateljskih galijs uz velike gubitke. U toj pomorskoj bitki je poginuo zapovjednik Tommaso Morosini. Nakon tog uspjeha, do kraja 1647. godine. Mlečani nisu uspjeli ostvarivati daljnje uspjehe unatoč pokušajima blokade nekih drugih osmanskih luka.²²

²⁰ Isto,

²¹ Finkel, Caroline. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York: A Member of the Perseus Books Group, 2007. str. 188.

²² New World Encyclopedia. Cretan war. URL: [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

Velika pomorska bitka odigrala se 10. srpnja 1651. godine južno od otoka Naksosa. Mletačka je flota pod vodstvom Lazzara Moceniga pobijedila osmansku. Nakon toga se događao niz pomorskih bitaka s neriješenim ishodom. Svejedno su Mlečani uz pomoć malteške flote uspjeli opsjesti Tenedos i Lemnos i tako blokirati opskrbu na Kreti. Godine 1657. osmanska ratna mornarica uspijeva preokrenuti tijek rata i osloboditi Lemnos i Tenedos i tako slati trupe na Kretu. Venecija je očekivala da će joj Španjolska i Francuska pomoći subvencionirati rat, ali ta se ideja nije realizirala. Tako su se pomorske borbe nastavile, ali s neriješenim ishodom.²³

Slika 2 Pomorske borbe u Egejskom moru

3. Kandijski rat u Dalmaciji

Mletačka Republika je kroz povijest imala stav voditi defenzivnu vojnu strategiju s obzirom da je Venecija prednost davala gospodarskim uspjesima. Otvorenim ratom su joj ginuli stanovnici te je zbog rata gubila prihode od trgovine jer je u Kandijsokme ratu na primjer, stanovnicima Osmanskoga Carstva bilo zabranjeno poslovati sa Mlečanima. Iako su Osmanlije osvojili u kratkom roku cijelu Kretu, dvije su zaraćene države ratovale i u drugim krajevima, a ne samo na Kreti. Tako su Osmanlije napadali primorske dalmatinske gradove, a Mlečani su napadali dalmatinsko zaleđe. Na početku Kandijskog rata Mlečani su u Dalmaciji imali oko 9000 vojnika. U gradovima je bila smještena konjica kojom je zapovijedao generalni providur. Mletačka je vojska bila podijeljena u dva dijela: vojnici profesionalci i cernide koji su bili vojni obveznici, odnosno to su bili podanici Mletačke Republike koji su izvršavali vojnu obvezu. Naziv su dobili iz talijanskog jezika, a Istrani i Dalmatinci su ih nazivali „črna vojska“. Mletačka se vojska u 16. i 17. stoljeću također sastojala od stratiota i cernida. Stratioti su bili vojnici sastavljeni od plemića koji su se borili kako bi obranili posjede od prodora osmanskih trupa. Bili su plaćeni 9 dukata s time da su morali sami plaćati

²³ Isto,

hranu i svoje konje. Cernidi su bili vojnici regrutirani jedan naprema sto, što će reći da je svaka komuna morala davati određeni broj muškaraca sposobnih za vojnu obvezu. Rekrutaciju novih vojnika su vršili posebni povjerenici koji su bili zaduženi za taj zadatak. Oni su ili prisilno regrutirali nove vojnike ili u bili već poznati vojni zapovjednici koji su stekli povjerenje među lokalnim stanovništvom te tako lakše pridobivali buduće vojnike na svoju stranu. Tako su zapovjednicima postajali lokalni ljudi koji su vodili vojnike iz svoga zavičaja kako bi se lakše mogli sporazumjeti zato što govore istim jezikom i zato da bi mogli spriječiti eventualna bježanja s obzirom da bi zapovjednici bili prijatelji i poznanici vojnika.²⁴

Život u Dalmaciji koja je bila pod mletačkom upravom je bio težak. Kroz cijelo 17. stoljeće upadi u Dalmaciju i pljačke su bile sve češće od strane Osmanlija i uskoka. Tako su Osmanlije krali stoku, pokretninu i zarobljavali ljude te su pravili velike materijalne štete uništavajući sve pred sobom. Nisu samo Osmanlije pljačkali, nego su pljačkali i senjski uskoci koji su gusarenjem i upadima također otimali imovinu. Tako je život poljoprivrednika na mletačko – osmanskoj granici bio jako težak, gotovo neizdrživ. Tako su poljoprivrednici izvan gradova obrađivali zemlju koja je bila u vlasništvu plemstva ili drugih ustanova, a poljoprivredne površine na granici sa Osmanskim Carstvom su bile izložene čestim pljačkama. Ipak, zadarsko je područje do Knadijskog rata uvelike ovisilo o živežnim namirnicama iz dalmatinskog zaleđa koje je bilo u pod osmanskom vlašću. Tako je brojno poduzetno stanovništvo muslimanske vjeroispovijesti dolazili u Zadar prodavati hranu.²⁵

U šibenskom području je stanje također bilo teško s obzirom da je nakon Ciparskog rata Mletačka Republika uspjela zadržati tek manji dio toga područja – Šibenik i okolicu. Nakon Ciparskog rata šibensko je područje bilo opustošeno i razoreno, a seljaci su od Venecije tražili naknadu za uništene posjede i za sudjelovanje u ratu. Dalmacija je nakon toga rata imala puno manji broj stanovnika. Šibenik je spao na 1454 stanovnika. Mletačka Albanija i Dalmacija su izgubile mnogo ljudi. Tako su sa 100 000 stanovnika spale na 60 000 stanovnika. Tako je šibenski teritorij bio u jako lošoj gospodarskoj situaciji zbog čestih pljački i upada martolosa iz Bosne. Martolosi su bili postrojbe koje su Osmanlije postrojile na pograničnim područjima. Polja su se teško obrađivala, a seljaci su ih se bojali obrađivati zbog čestih upada. Tako je

²⁴ Mayhew, Tea. Mletački vojnik na istočnoj obali Jadrana za Kandijskog rata. Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka str. 1. – 5.

²⁵ Historijski zbornik, Čoralić, Lovorka. Jedan neobjavljeni dokument o suživotu na mletačko – turskoj granici u zadarskom području XVII. stoljeću str. 214. – 216.

šibenski knez i kapetan Agostino Moro htio riješiti problem tako što im je slao i 58 konjanika koja je stalno obilazila šibensko zaleđe i branila ga od martolosa i uskoka.²⁶

Početakom Kandijskog rata 1645. se sve više počelo upotrebljavati vatreno oružje kao npr. Pištolj i mušket kao vrstu puške, ali u se i dalje na veliko koristili mačevi. Tako je život vojnika u Kandijskom ratu ipak bio težak s obzirom da su morali imati znanja i vještine tijekom uporabe različitih oružja. Kandijski rat u Dalmaciji je bio gerilski oblik rata u kojem su mletačke postrojbe napadale manje skupine osmanskih vojnika te su tako prekršili nepisano pravilo da se ratovi vode u toplijim godišnjim dobima jer su Mlečani zimi napadali osmanske postrojbe kako bi iskoristili faktor iznenađenja. Tako su na granicu s Osmanskim Carstvom došli profesionalni vojnici i regrutirani civili iz Dalmacije. Prednost profesionalne vojske je bila ta što su oni bili školovani kadar za ratove u odnosu na civile kojima je naređeno da odu u rat. Vojna škola za mletačke vojnike je bila u Padovi, a prednost za primanje u tu školu su imala djeca već istaknutih vojnika jer se smatralo da će sin naslijediti očeve vrline. Vojnici su imali adekvatnu obuku, ali su vještine za borbu najviše razvijali na samome ratištu. Iako su Mletačka Republika i Osmansko Carstvo sklapali primirja kao na primjer u Ciparskom ratu kada je Venecija morala predati Cipar, platiti odštetu od 300 000 dukata i godišnje plaćane 1500 dukata; borbe nisu prestajale zbog čestih upada osmanskih vojnika, stoga su Mlečani često slali nove, tek obučene vojnike u Dalmaciju na mletačko – osmansku granicu kako bi stekli iskustvo pravog rata.²⁷

Taj je rat snažno utjecao na gospodarstvo mletačke Dalmacije s obzirom da je tijekom rata gospodarstvo primorskih gradova stagniralo. Šibenik je slično kao i Zadar bio trgovački grad. Gospodarstvo Šibenika se zasnivalo na uzgoju stoge, ribarstvu, poljoprivredi i proizvodnji soli. Trgovci muslimanske vjeroispovijesti su dolazili iz Osmanskog Carstva u Šibenik prodavati svoju robu kao npr. žito, vunu, sir i smolu. Mletačka Republika je tijekom 17. stoljeća. počela ulagati u bankarstvo. Republika je uvela financijske i porezne reforme kako bi pokrenula bankarski mehanizam. Tako su u cijeloj Dalmaciji osnovane štedionice „Sacro Monte di Pieta“. Time je Republika pokušala pojačati gradski kapital i suzbiti lihvarenje. Tijekom Kandijskog rata proizvodnja poljoprivrednih proizvoda je stala, a najveći zamah je

²⁶ Skelin, Ante. Šibenska komuna od početka Ciparskog rata do pred kraj Kandijski rat URL: <https://hrcak.srce.hr/pretraga?q=kandijski+rat> str. 100. – 101.

²⁷ Mayhew, Tea. Mletački vojnik na istočnoj obali Jadrana za Kandijskog rata. Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka str. 7.

uzela proizvodnja soli. Venecija je imala potpuni nadzor nad tom proizvodnjom te u svaku solanu Venecija slala carinika koji će nadzirati proizvodnju da Venecija ne bude oštećena.²⁸

Tako je tijekom cijelog Kandijskog rata Osmansko Carstvo puno teže vodilo rat u primorskoj Dalmaciji nego na Kreti. Jedan od glavnih razloga je bio taj što je dio Dalmacije koji je bio pod mletačkom upravom bio puno bliže matici državi, odnosno Veneciji i Venetu. Mlečani su imali potpuni nadzor nad Jadranskim morem, a samim time im nije time Mlečanima nije bio problem opskrbljivati primorske gradove niti im je bio problem poslati pojačanja na utvrde pod mletačkom kontrolom u Dalmaciji. Tako su Osmanlije 1746. godine organizirali veliki napad u Dalmaciji i uspjeli su osvojiti novigradsku utvrdu 4. srpnja 1646. godine. Iduće su godine Mlečani započeli protuofenzivu pod vodstvom zapovjednika Leonarda Foscola i uspjeli su osvojiti pojedine utvrde pod osmanskom kontrolom te su uspjeli osloboditi Novigrad. U kolovozu i rujnu 1647. godine su Osmanlije opsjedali Šibenik, ali ga nisu uspjeli osvojiti. Godine 1648. Mlečani su uspjeli osloboditi Klis.²⁹

4. Kraj rata na Kreti i primirje

Osmanlije su još na početku rata brzo osvojile gotovo cijelu Kretu, osim Kandije. Tijekom pedesetih godina 17. stoljeća su sa svojom ratnom mornaricom Osmanlije ostvarili dominaciju na Egejskom moru. Tako Kandija nije više bila povezana s Venecijom, ali se i dalje nije htjela predati osmanskoj vojsci. Tako su Osmanlije u zimu 1666. godine na 1667. godinu i u svibanj 1667. godine poslali vojno pojačanje kako bi opsadu Kandije priveli kraju. Opsada je trajala 28 mjeseci sve do 1669. godine. Tijekom te zadnje faze opsade, Kandiju su branili Krećani, robovi i kršćanska vojska koja je bila sastavljena od mletačkih vojnika i francuskih kontingenata. Kontingenti su bili strani vojnici koji su služili kao pojačanje u ratu. Tijekom opsade je poginulo oko 70 000 Osmanlija 38 000 robova i Krećana 29088 kršćanskih vojnika. U srpnju 1669. godine Mlečani i Francuzi su pokušali izvesti proboj, ali nisu uspjeli. Tako je u ljeto 1669. godine Kandija bila u ruševinama, a zapovjednik obrane Kandije Francesco Morosini je bio prisiljen predati grad Osmanlijama. Tako je 27. rujna 1669. godine Kandija predana Osmanlijama, a postrojbe koje su preživjele, građani Kandije i njihova imovina su evakuirani.³⁰

²⁸ Skelin, Ante. Šibenska komuna od početka Ciparskog rata do pred kraj Kandijski rat URL: <https://hrcak.srce.hr/pretraga?q=kandijski+rat> str. 107. 109.

²⁹ New world encyclopedia, Cretan war (1645 – 1669). URL: [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

³⁰ New world encyclopedia, Cretan war (1645 – 1669). URL: [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

Tako je Morosini predao Kandiju bez da se u vezi toga konzultirao sa Venecijom. Tako je bez informiranja mletačke vlasti samovoljno dogovorio primirje sa Osmanlijama. Morosini je tako prihvatio uvjete da će Osmanlije dobiti cijelu Kretu, a Venecija može zadržati maleotoke uz samu kretsku obalu, a to su Spinalonga, Gambusa i Souda. U tome primirju Venecija je također zadržala u Dalmaciji Novigrad i Klis koje je prethodno preotela Osmanlijama. Tako je Venecija izgubila jedan važan geostrateški otok, ali je to djelomično uspjela nadoknaditi sa pojedinim dalmatinskim gradovima.³¹ Tako je u Dalmaciji uspostavljena Nani ili linija Stare stečevine. Linija je išla od brda Trtar, zatim je išla preko brda Kozjak. Granica je zaobilazila Klis koji je ostao pod mletačkom upravom. Granica se nastavila granicom Poljičke Republike i makarskim primorjem sve do Dubrovačke Republike gdje je ostala nepromijenjena. Na sjeveru Dalmacije granica je išla od ušća rijeke Zrmanje, pa se spuštala prema moru gdje je zaobilazila Novigrad te je sve do Šibenika granica išla uz samu obalu. Od Pirovca je granica išla kopnom gdje je došla do rijeke Krke.³²

Nakon uspostavljenog primirja i evakuacije Morosini je u Veneciji bio optužen za izdaju, ali je ubrzo oslobođen optužbe i za petnaestak će godina voditi mletačku vojsku u Morejski rat poznatu još kao Sedmi tursko – mletački rat u kojoj će Venecija zauzeti Moreju te bezuspješno pokušati vratiti Kretu pod svoju vlast kako bi ponovno pokušalastaviti Egejsko more pod svoj nadzor.³³ Morejski rat započinje 1684. godine u Dalmaciji, ali se proširio na Peloponez i na Levant. Vodio se u sklopu Velikog turskog rata. Težište ratnih operacija je bilo u Grčkoj. Mlečani osvajaju cijeli Peloponez i dolaze do Atene, ali je ne uspijevaju osvojiti. Rat završava mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, a Venecija je dobila Peloponez, Lefkadu i Santa Mauru, a u Dalmaciji Venecija je dobila Knin, Sinj, Čitluk, Gabelu, Herceg – Novi i Kotor.³⁴

Mletačka Republika nakon Kandijskog rata nije jedina koja je izgubila važna područja. Osmansko Carstvo će također izgubiti velika područja od Habsburške Monarhije u Velikom turskom ratu u kojem će do 1699. godine Habsburzi osloboditi okupirane ugarske i hrvatske dijelove te će mirom u Kučuk-Kajnardžu Osmansko Carstvo prepustiti Kinburn, Kerč i

³¹ New world encyclopedia, Cretan war (1645 – 1669). URL:

[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

³² Buzov, Snježana. Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon kandijskog rata. Zagreb: znanstveni rad, 1993. URL: 23

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/158001 str.

³³ New world encyclopedia, Cretan war (1645 – 1669). URL:

[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))

³⁴ Farkaš, Tomislav. Oružani sukobi Mletačke Republike i Osmanskog Carstva kroz 16. i 17. stoljeće, URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/233070 str. 65.

Jenikale na Crnom moru. Tim mirom Krimski Kaganat prestaje biti vazalna država Osmanskog Carstva. Nakon tih velikih poraza Osmansko Carstvo prestaje biti sila u Europi. Tako na samom kraju 17. stoljeća Venecija prestaje biti trgovačka sila, a Osmansko Carstvo prestaje biti vojna sila te tako su ušli u razdoblje svoje stagnacije.³⁵

5. Zaključak

Iz svega navedenog iz ovoga rada može se izvući jasan zaključak o važnosti same Krete za Mletačku Republiku i za Osmansko Carstvo. Iz mletačke perspektive Kreta je bila jedini važni otok koji je Republika posjedovala, a iz Osmanske perspektive Kreta je bila važan otok koji su Osmanlije htjeli osvojiti kako bi lakše nadzirali plovidbu Egejskim morem. Tako je rat koji je izbio sredinom 17. stoljeća puno koštao i jednu i drugu stranu u ljudstvu i oružju s obzirom da su obje strane ulagale velike količine sredstava kako bi pobijedile u ratu. Na kraju rata 1669. godine Osmansko Carstvo i Mletačka Republika su u jednu ruku izgubili određeni teritorij, ali i dobili. Osmansko Carstvo dobiva Kretu, a Mletačka Republika dobiva dalmatinsko zaleđe koje je prije Kandijskog rata bilo pod vlašću Osmanskog Carstva. Nakon osvajanja Krete Osmansko Carstvo neće više imati nikakvih teritorijalnih dobitaka. Osmanlije će po posljednji put pokušati osvojiti Beč i zaratiti će protiv Rusije. Rusko Carstvo ostvaruje nadzor nad Crnim morem, a Habsburzi oslobađaju dijelove Hrvatske i Ugarske koje je Osmansko Carstvo ranije okupiralo. Tako se može zaključiti da su Mlečani gubitnici u gospodarskom pogledu, a Osmansko Carstvo u teritorijalnom.

³⁵ Quataret, Donald. *The Ottoman Empire 1700. – 1922.* Cambridge str. 38. – 40.

Literatura

1. Blicchen, Jochen; Krezkamp, Hilde; Schliffner, Georg. *Povijest svijeta II. dio*. Split: Marjan tisak, 2005.
2. Buzov, Snježana. *Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon kandijskog rata*. Zagreb: znanstveni rad, 1993. URL:
<chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/158001>
3. Farkaš, Tomislav. *Oružani sukobi Mletačke Republike i Osmanskog Carstva kroz 16. i 17. stoljeće*, URL:
<chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/233070>
4. Finkel, Caroline. *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York: A Member of the Perseus Books Group, 2007.
5. Gofmann, Daniel. *The Ottoman Empire and early modern Europe*. Cambridge: Cambridge university press, 2004.
6. Historijski zbornik, Čoralić, Lovorka. *Jedan neobjavljeni dokument o suživotu na mletačko – turskoj granici u zadarskom području XVII. stoljeću*
7. *Kandijski rat*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 12. 5. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30186>>.
8. Mayhew, Tea. *Mletački vojnik na istočnoj obali Jadrana za Kandijskog rata*. Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka
9. New world encyclopedia, *Cretan war (1645 – 1669)*. URL:
[https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_\(1645%E2%80%931669\)](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Cretan_War_(1645%E2%80%931669))
10. Quataret, Donald. *The Ottoman Empire 1700. – 1922*. Cambridge
11. Kusin, Vesna. *Dalmatinska zagora: nepoznata zemlja*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2007.
12. Skelin, Ante. *Šibenska komuna od početka Ciparskog rata do pred kraj Kandijski rat*
URL: <https://hrcak.srce.hr/pretraga?q=kandijski+rat>
13. *Venecija*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 6. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64239>>.